

студенттердің екеуінің біреуі қосымша жұмыс істеп күнін көріп жүргені ешкімге жасырын емес. Сонда, түнімен жұмыс істеп, сабаққа даярлана алмай қалғып-мүлгіп жүріп білім алған бала, қандай білікті маман болып шықпақшы және олар кейін кімдерге үлгі болып, қандай адамдарды тәрбиелеп шығарады?! Бұның бәрі баланың әке-шешелерінің жұмыссыздықтан кедейленіп, баласына қарайласуына жағдайының жоқтығынан болып отырғаны ащы да болса, шындық. Қалаға орын теуіп, әр түрлі жымысқылықпен байлыққа қолы жеткендердің балаларының шалқып өмір сүріп жатқанын көрген ауылдың кедейінің баласы, қайткенде өз қатарынан кем болмау жағын ойлайды. Өзінен қабілеті төмен замандасының астамшылығын көрген олар, қандай тәуекелге де баруға даяр. Олар кез-келген азғыру мен арандатуға, алдап-арбауға ұрынып, өз тағдырларына нұқсан келтіріп жүр. Өмірдің бұндай заңдылығымен санаспау-көксоқырлықты білдірсе керек. Төртіншіден, не бір талантты балалардың бай адамдардың бәсекесіне төтеп бере алмай, өзіне-өзі қол жұмсау дегенді бұрын білмейтінбіз. Қазір мұндай дағды жаппай әдетке айналып, болашағынан үміт күтетін алғыр балалардан айрылып қалып жатырмыз. Жоқшылық, бұл не бір тәуекелге жетелейді. Тіпті, суицизмге апаратын діни ағымдарға да қалай кіріп кеткенін байқамай, терроризм мен лаңкестікке бой алдырушылардың бөлігі осы жоқшылықтан барып көбейіп отыр. Осының бәрі қазақша сөйлеуден қашып, бабалардан қалған таңғажайып тәрбиелерден қол үзуде болып тұр. Сондықтан, әл-Фарабидің тіл қадірін жаңғыртып, Ахмет Байтұрсынұлы айтқан сөздің шырайлы мен ажарын арттыратын ойдың шеберлігі және ұнамды, орынды, дәмді сыншылық болмаса, мағыналы, маңызды деп жүрген білімнен де айырылып қалуымыз мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстанның мәдени мұрасы: жаңалықтары, мәселелері, болашағы // Халықаралық ғылыми конференцияның материалдары. - 19 қазан, 2005 жыл. - 112 бет, Алматы қ.
2. Антология педагогической мысли Казахстана / Сост. К.Б. Жарыкбаев, С.К.Калиев. - Алматы: Рауан, 1995. - С.80.
3. «Қазақ» газеті / Бас редактор Ә. Нысанбаев. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998. -73 бет.
4. Копенова Р.Н. Возвращение имени. - Алматы: Рауан, 1996. - С.6.
5. Талас Омарбеков. XX ғасырдағы Қазақстан тарихының өзекті мәселелері. Көмекші оқу құралы. - Алматы: ҚАЗАқпарат, 2001. - 93 бет.
6. Бұл да сонда, 94 бет.

ӘОЖ 82.1.9

<https://doi.org/10.53355/s3554-1756-2856-r>

ШЕШЕНДІК ӨНЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ ОҢТАЙЛЫ ЖОЛДАРЫ

Демеугалиева А., 1 курс магистранты

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: demeugaliyeva97@mail.ru

Мақалада қазақ әдебиетіндегі шешендік өнердің алатын орны мен оқытудың оңтайлы жолдары қарастырылды.

Тірек сөздер: *шешендік өнерді оқыту, оңтайландыру технологиялары, педагогикалық технологиялар*

В статье рассмотрено место ораторского искусства в казахской литературе и оптимальные пути обучения.

Ключевые слова: *обучение ораторскому искусству, технологии оптимизации, педагогические технологии.*

The article considers the place of oratory in Kazakh literature and the optimal ways of learning.

Keywords: *teaching public speaking, optimization technologies, pedagogical technologies.*

Қазақы төл өнеріміз шешендікті қай уақыттан басталатынын дөп басып айту өте қиын. Себебі қазақ шешендік сөздері қағаз бетіне түспей ауызша айтылып халық жадында сақталып қалған. Шешендік өнер қазақ халқына ұлы даланың тіршілігімен өмірге келген табиғи туындысы, ұлттық рухымыздың шыңы, ауыз әдебиетінің ерекше бір жанры. Шешендік талай ғасырлар бойы халық сынынан өтіп, екшелген, сұрыпталған аса құнды мұра, адамзаттың өзімен бірге жасасып келе жатқан көне өнер түрі. Ертеде халық шешендікті аса жоғары бағалаған. Шешендік өнер қазақ халқы үшін де ұлттық мәдениеттің құнды саласы болып табылған. Қазақ халқы асыл сөздің қадірін бағалап, от ауызды, орақ тілді сөз ділмарларын ерекше құрметтеген, мойындаған. Қазақ халқының саяси-әлеуметтік, қоғамдық өмірі әр кезеңде тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтқан шешендерді тудырып отырған. Қазақ шешендік сөз өнерінің тарихы тереңде, көне замандарда жатыр. Ол Майқы, Аяз билерден бастау алады да, Жиренше шешен, Қарашаш, Асан қайғы есімдері арқылы әрі қарай толыса түседі. Шортанбай, Мұрат, Төле, Қаз дауысты Қазыбек, Әйтеке бабаларымыз шешендік өнердің өркендеуіне өз үлестерін қосты. Шешендік өнер ел басқару, қоғамдағы адами қатынастарды реттеу, ұрпақ тәрбиесі сияқты өзекті мәселелермен байланысты туып, дамып отырған. Ел мен жер, ұрпақ тағдыры шешілер тұста төрелік айтып, шешім шығарудың әлеумет алдындағы салмағы ауыр. Шешендіктің қыр-сыры, шешеннің болмысы, қоғамдағы рөлі, орны мен тұлғасы, шешен сөйлеудің әдіс-тәсілдері ерте кезден-ақ зерттеу еңбектеріне арқау болып келе жатыр.

Қазақтың шешендік сөздерін өзге елдің атақты ғалымдары жоғары бағалады. Шешендік сөздер туралы академик В.В.Радлов (XIX ғ.) зерттеп жинаған болатын. Ол: «Қазақтар... мүдірмей, кідірмей, ерекше екпінмен сөйлейді. Ойын дәл, айқын ұғындырады. Ауыз екі сөйлеп отырғанның өзінде сөйлеген сөздер ұйқаспен, ырғақпен келетіндігі соншалық, бейне бір өлең екен деп таң қаласын», – деп көрсеткен, әсіресе қазақ тілінің тазалығы мен табиғилығын дұрыс аңғарып, қазақтардың сөзге тапқырлығы мен шешендігі өзіне ерекше әсер еткенін жазған. Сондай-ақ, қазақтың шешендік, тапқырлық, нақыл сөздерін жинап жариялағандардың бірі – Ыбырай Алтынсарин. Ол халық даналығының жасөспірімдерді тапқырлыққа, өткірлікке, адамгершілікке баулитын тәрбие құралы екенін жете танып, өз еңбектеріне орнымен енгізіп, пайдалана білді.

Бүгінгі бала – ертеңгі ел иесі. Сол болашақ ел иесі Отанының қадір қасиетін сақтауға, оның мәртебесін арттырып отыруға атсалысар азамат болып өсуі қажет.

Шешендік сөз бата -тілектен бастап, бүкіл өнеге, өсиет сөздерді қамтиды. Жас ұрпақтың өзінің ана - тілінде еркін мүдірмей сөйлеу үшін зор мақсат – тілін дамыта оқыту қажет. Сол себепті де шешендік сөз және сөз мәдениетін дамыту мен қатар ой - өрісін, дүниетанымын қалыптастыру арқылы ұлттық ерекшеліктерімізді анықтаймыз.

Тарихымызды білмей, ешқайда бара алмаймыз. Болашақ үшін тарихты білу міндет. Олай болса, сол тарихи әдеби мұраның бірі – шешендік сөздер. Шешендік сөз бата -тілектен бастап, бүкіл өнеге, өсиет сөздерді қамтиды. Жас ұрпақтың өзінің ана - тілінде еркін мүдірмей сөйлеу үшін зор мақсат – тілін дамыта оқыту қажет. Оқушылардың тілін дамыту қазіргі кезде оқу - тәрбие ісіндегі басты мәселе деп танымын. Сол себепті де шешендік сөз және сөз мәдениетін дамыту мен қатар ой - өрісін, дүниетанымын қалыптастыру арқылы ұлттық ерекшеліктерімізді анықтаймыз.

Нағыз сабақ – ол әрқашан диалог,іздену дайындалу, үйрене, кеңесе, шәкірттер болашағын ойлай жасаған еңбек пен тәжірибенің бірлігі. Оқушыларға «Шешендік өнер және сөз мәдениеті» атты факультатив сабақ енгізіп оқытудың оңтайлы жолдарын қарастыруға болады. Мына сияқты сабақтар: «Шешендік сөз туралы ұғым», «Үш бидің тағылымы», «Шешендік өнер және сөз мәдениеті», «Сөз асылы шешендік» т.б. өткізуге болады. Бұл

сабақтарда оқушылар шешендік – шексіз білімнен, терең ойдан, асқан парасаттан туатын өнер екендігін білді. Сонымен қатар шешен сөйлеудің ең негізгі сыры – баланың жастайынан – ақ ән, күй, жыр, ертегі, аңыз естіп өсуінде екенін білді. Оқушылар шешендік мәдениеттің басты талабы сөздерді орынды жұмсай білумен байланысты екендігін сабақ барысында үйренді. Шешен тілін нақ мынандай түрде болуы керек дегенді ешкім де нақты түрде айта алмас еді. Өйткені сөйлеу, ойлау әркімнің табиғи болымысына қарай сан алуан.

Оқушылар өздерінің ой – көзқарасын жеткізу, пікірін қорғай білу және шешен адамдар ел ішінде дау – шараға араласып, ел ішінде шешімін таппай жатқан әртүрлі жанжалдарды, ру, жүз арасындағы жайлы мағұлматтар алды. Сонымен қатар шешендер билік айтқан кезде қарасөзбен емес, тақпақтап, мақалдап сөйлейтіндігі жайлы да сабақ барысында да айтылды.

Бүгінгі сабақ – заман талабына сай құрастырылуы керек. Шығармашылық ойларын дамыту арқылы сөз қадірін білетін адамның, өз қадірін білетіні анық дер едім.

Шешендік өнерді оқытудың оңтайлы жолдарының мақсаттары мен міндеттері:

1. Қазақ халқының даналығы мен дәстүрлі шешендік асыл қазынасын оқыту; мән – мағынасын ашу.

2. Шешендік сөздердің мазмұны мен құрылысына түсініктер беру.

3. Ой зерделігінен туып, халық жүрегіне ұялаған парасатты шешендікті таныту, тарихымызды танытып, ұлттық намысымызды оятып, рухымызды көтеретін би – шешендер сөздерін саралап, жүйелеу барысындағы ой – толғаныстар. Сөз тереңдігін түсініп, бағалай білуге, сұлулық сезіміне баулу.

4. Қазақ халқының шешендігі жайында айтылған пікірлермен таныстыру.

5. Ата – баба салт – дәстүрін қастерлеуге тәрбиелеу. Оқушыларға халықтың негізгі қызметтері мен шаруашылықтарымен таныстыру. Халқымыздың ұлттық дербестігін сақтай отырып, елімізді өркениетті елдер қатарына қосу.

Қорытындылай келгенде, қазақ елінің қаншама ғасырлар бойы сақтаған шешендік өнері – ұлтымыздың асыл қазынасы. Кез келген адам шешен бола алмайтындығы белгілі, тек шын жүректен қалап, талмай еңбек етіп, көп ізденсе ғана барлығына қол жеткізуі мүмкін екендігін естен шығармаған жөн. Артымыздан еріп келе жатқан жас буын өкілдерін шешендік өнерге баулу, ұлттық өнерімізді насихаттау біз үшін елімізге бір тамшы болса да қосқан үлесіміз болатыны анық.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. А.Әбутәліпұлы «Қалам қазынасы», Астана: Ақарман-медиа, 2012. – 636 бет.
2. О.Жиреншин «Сөз серкесі шешендік», Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2015. – 448 бет.
3. М.Жолдасбеков «Қазақ өнерінің антологиясы», Астана: Күлтегін, 2018. – 320 бет.

ӘОЖ 9.433.93

<https://doi.org/10.53355/i9220-7761-8730-r>

ҰЛТ ҰСТАЗЫ – АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ

Ержанқызы А., «Тарих» - білім беру бағдарламасының 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Каратаева Д.Г., Гуманитарлық ғылымдар жоғарғы мектебінің оқытушы-дәріскері

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: dkarataeva@bk.ru, aidana_yerzhankyzy_02@mail.ru

Мақала XX ғасырдың басында тек ұлт мәселесі ғана емес, сонымен қатар тіл мәселесі де алдағы қатарға қойып, елі мен жері үшін күрескен ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлының өмірі мен қызмет жолына арналған.